

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора Місечко Ольги Євгенівни про дисертацію Шендерук Олени Борисівни «Проблема розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Протягом притаманної Україні в останні десятиліття ситуації тривалих економічних негараздів та вимушеної як внутрішньодержавної, так і зовнішньої трудової міграції значної частини її населення поняття «професіоналізм» вагомо втратило в своїй соціальній значущості й реальному практичному наповненні, через те що в пошуках кращого життя люди змушені змінювати місце, профіль, сферу, напрям роботи, часто без належної професійної освіти й перекваліфікації. Водночас, постійні інноваційні перетворення в світовій економіці, науці, технологіях на загальному тлі глобальних інтегративних процесів стимулюють підвищення вимог до професійної компетентності фахівців і поглиблюють розшарування між інтелектуально ємкими й освіто-затратними та низько-кваліфікованими й зорієнтованими на фізичну працю видами діяльності з відповідним відображенням в матеріальній винагороді. Таким чином, у загальносвітовому контексті рівень професіоналізму людини продовжує визначати рівень її добробуту й виступає не тільки освітньою категорією, але й економічною та соціальною цінністю. А відтак учені – теоретики й практики – продовжують шукати шляхи підвищення професіоналізму діяльності фахівця та ефективності пов'язаного з нею комплексу спеціальних знань, професійних умінь, творчого мислення та досвіду роботи.

З огляду на викладене вище, **актуальність теми**, обраної О.Б. Шендерук для дослідження, виглядає безсумнівною. Особливо своєчасною вона є в галузі іншомовної освіти – стосовно розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземних мов, у руках яких знаходиться такий стратегічний важіль розвитку держави, як рівень практичного володіння мовою як засобом міжнародної співпраці, вирішальною умовою міжособистісного спілкування, академічної й професійної мобільності наших співгромадян.

Умовою сутнісного, глибинного вивчення проблеми вдосконалення

професіоналізму майбутнього викладача іноземної мови дисертантка справедливо вважає узагальнення попереднього вітчизняного досвіду в царині формування цієї професійної якості. Повністю погоджуємося з нею у тому, що у вирішенні порушеної проблеми можливо скористатися досвідом вивчення й практичного забезпечення професіоналізму майбутніх педагогів, накопиченого у ВНЗ України впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століття – періоду активного пошуку нових форм і методів роботи на теренах професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах глибоких парадигмальних змін.

Підкреслимо, що, крім яскраво вираженої актуальності, обрана тема вирізняється **науковою новизною**, оскільки фокусується на професійній підготовці викладачів іноземної мови для вищої школи та провідних тенденціях її розвитку в обраний період. У той час як більшість схожих за проблемним полем історико-педагогічних дисертаційних досліджень стосуються розвитку освіти вчителя іноземної мови для загальноосвітньої школи.

Цілком адекватно обраній темі дисертантка формулює мету й завдання, предмет і об'єкт дослідження, описує його джерельну базу й хронологічні межі, пояснює наукову новизну й практичне значення отриманих результатів. Обрані нею методи дослідження є цілком відповідними характеру історико-педагогічної наукової розвідки. Структура роботи є логічною, обґрунтованою, узгодженою із завданнями, сформульованими авторкою. Про достовірність результатів проведеного наукового пошуку можна говорити на підставі того, що дослідження спирається на великий масив опрацьованих джерел (432 позиції), серед яких 112 архівних справ. Хотілося б особливо відзначити 44 додатки й 29 таблиць, які значною мірою доповнюють відтворену дисертанткою історико-педагогічну картину й доносять до освітянського загалу цілеспрямовано відібраний фактологічний матеріал, захований у глибинах архівних фондів.

Ознайомлення з **основним текстом** дисертації дає підстави зробити висновок, що дослідниці вдалося досягти приросту нового наукового знання. Це стало можливим завдяки аналізу й узагальненню значного масиву літературних праць вітчизняних і зарубіжних авторів, нормативної документації, скрупульозному опрацюванню архівних даних, авторській інтерпретації історичних фактів.

Позитивне враження викликає перший розділ дисертації під назвою

«Професіоналізм як історико-педагогічна проблема другої половини ХХ – початку ХХІ століття». Коло питань, розглянутих у цьому розділі, традиційно охоплює головні вихідні засади проведеної наукової розвідки. Найвдалішим здобутком дисертантки є понятійно-категорійний аналіз професіоналізму у міждисциплінарному ракурсі. Тлумачення поняття «професіоналізм» здійснюється з опорою на відомі у науковій літературі визначення, словникові дефініції та у порівнянні з термінами «компетентність», «кваліфікація», «спеціальність», «майстерність».

Особливо відзначимо успішність авторського підходу у розгляді професіоналізму як багатоаспектного, поліфункціонального концепту в різноманітних контекстах – філософському, психологічному, соціологічному, економічному, педагогічному, акмеологічному. Більшої рельєфності поняттю професіоналізму надає висвітлення особливостей його розуміння як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. При цьому співставляються як схожі, так і протилежні точки зору. Вдалим, на нашу думку, є поєднання цього ключового поняття дисертації з такими термінами, як «формування», «розвиток», «саморозвиток» і диференціація останніх. Дисертантка також розрізняє терміни «професіоналізм викладача» й «професіоналізм майбутнього викладача». Звертає на себе увагу спроба вирізнити професіоналізм майбутнього викладача іноземної мови з-поміж майбутніх викладачів інших спеціальностей на основі переліку компетенцій, якими має оволодіти майбутній викладач іноземної мови, і сформулювати власне визначення його професіоналізму як безперервного процесу розвитку п'ятих базових складових його компетентності: мовленнєвої (комунікативної), методичної, психолого-педагогічної, соціокультурної, інформаційної.

При характеристиці джерельної та нормативно-правової бази вивчення проблеми розвитку професіоналізму викладача іноземної мови О.Б.Шендерук зупиняється на аналізі праць, що стосуються теми дослідження. Нею виділяються дві групи праць: 1) такі, що розглядають професіоналізм в контексті змісту підготовки майбутніх учителів і викладачів іноземної мови у вищих лінгвістичного напрямку і 2) таких, в яких поняття «професіоналізм» фігурує як педагогічна категорія. Заслуговує на схвалення звернення дослідниці до зарубіжних джерел, які

стосуються проблеми розвитку професіоналізму. Паралельно дослідниця пропонує класифікацію історико-педагогічних матеріалів, використаних нею як документальні джерела, у складі: 1) архівних документів; 2) нормативно-правових актів; 3) навчальної та навчально-методичної літератури, у т.ч. матеріалів періодичних видань. Слід відзначити велику кількість архівних справ, залучених до розкриття теми дослідження – 112 справ з п'яти архівних фондів як Центрального державного архіву вищих органів влади України, так і архівних сховищ Чернігівської області та Чернігівського педагогічного університету. Матеріали цих фондів були використані для фактологічного підтвердження висунутих дисертанткою припущень і уможливили об'єктивне висвітлення змістових, організаційних і процесуальних аспектів історії розвитку педагогічного процесу на факультетах іноземних мов ВНЗ України протягом досліджуваного періоду. Доречним є звернення дисертантки до стенограм нарад, дотичних до процесу підготовки викладачів іноземних мов, листування освітніх навчальних закладів з державними установами щодо набору студентів, закордонних відряджень спеціалістів, видавництва навчальної та допоміжної літератури тощо, оскільки такі матеріали олюднують історичну картину, надають їй відтінків і відтворюють емоції реального життя, які зазвичай залишаються непоміченими за опублікованими цифрами й фактами. На відміну від цих матеріалів, опрацьовані дисертанткою нормативно-правові акти констатують унормовані, уніфіковані заходи для вирішення посталих проблем без будь-якої суб'єктивної авторської інтерпретації чи особистісного ставлення до подій або явищ.

Достатньо обґрунтованим видається висвітлення в одному з підрозділів першого розділу загальних особливостей розвитку вищої освіти в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття – як цілісного й системного тла, на якому розгорталася робота над формуванням професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови.

У другому розділі дисертаційної роботи дослідниця зосереджується на характеристиці тенденцій розвитку, змісті, методах та засобах формування професіоналізму як якості майбутніх викладачів іноземної мови впродовж другої половини ХХ століття. При цьому у полі зору дисертантки знаходиться діяльність Київського і Горлівського педагогічних інститутів іноземних мов, Житомирського,

Ніжинського, Сумського, Чернігівського педагогічних інститутів та інших вишів України, в яких відбувалася підготовка майбутніх викладачів іноземної мови. Розділ містить панорамний огляд картини навчально-виховного процесу (з аналізом навчальних планів, видів і форм аудиторної й самостійної роботи студентів стаціонару й заочного відділення, методики навчальної роботи, діяльності спеціальних кафедр, результатів іспитів, виховної і науково-дослідницької роботи тощо). Окремий підрозділ присвячено аналізу різновидів педагогічної практики, факультативних курсів і гурткової роботи як важливих засобів розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у другій половині ХХ століття.

У подальшому викладі матеріалу в третьому розділі дисертації авторка акцентує увагу на вивченні змісту підготовки викладачів іноземної мови та їх наукового зростання в умовах проходження магістерської та аспірантської програм в період творення національної системи освіти наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. У такому контексті дисертантка вдало виокремлює ознаки нової системи вищої освіти – українізацію навчального процесу, впровадження нових форм контролю й оцінювання знань, розробку варіативних програм та індивідуалізацію навчання, комп'ютеризацію вищої школи, запровадження компетентнісного підходу та інші. Вважаємо важливим науковим аспектом роботи дослідження шляху започаткування й утвердження в українських вишах кінця ХХ століття магістратури з лінгвістичного напрямку підготовки. Повністю погоджуємося з дисертанткою у тому, що саме з появою освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» поняття «викладач» набуває офіційного статусу, який відрізняє його від поняття «вчитель».

Особливо цікавою й досі неохопленою науковим дослідженням є здійснена в підрозділі 3.2. спроба порівняльного аналізу роботи провідних аспірантур лінгвістичного напрямку Київського й Горлівського осередків підготовки наукових кадрів з романо-германських мов.

Висновки з дисертації обґрунтовані текстом дослідження, відповідають поставленим меті та завданням. Заслуговує на схвалення апробація результатів дослідження. Основний зміст і результати роботи виносилися на обговорення зацікавленою аудиторією на 11 науково-практичних конференціях різних рівнів у

різних регіонах України та за кордоном. Матеріали дослідження висвітлено в 20 публікаціях, 19 з яких одноосібні.

Автореферат О.Б. Шендерук ідентично відображає зміст дисертації, її структуру, головні положення та висновки.

Позитивно оцінюючи виконану дисертаційну роботу за її новизну, актуальність і важливі результати, висловимо деякі **зауваження та поради**, що можуть виявитися корисними для подальших наукових розвідок її автора.

1. На наш погляд, доцільнішим і краще аргументованим було б розташування тієї частини тексту дисертації, в якій йдеться про авторську періодизацію етапів розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у досліджуваній період, не на початку підрозділу 1.2., присвяченого характеристиці джерельної та нормативно-правової бази дослідження проблеми, а наприкінці підрозділу 1.3., в якому аналізуються особливості розвитку системи вищої освіти в Україні в цей час. Це б відповідало логіці переходу від загального до конкретного і надало б можливість розробити конкретніші критерії періодизації, дотичні до динаміки й тенденцій розвитку саме вищої педагогічної освіти, а не засновані на розвиткові педагогічної думки взагалі, що лише опосередковано стосується системи вищої освіти.

2. З точки зору дослідницької логіки, науковий пошук традиційно розпочинається зі збору фактів, їх осмислення, застосування і завершується аналізом, синтезом, оцінюванням фактів і явищ. Тому дивним видається те, що виклад матеріалу в Розділі II та Розділі III дисертації здійснюється у зворотному порядку: від формулювання тенденцій, притаманних, відповідно, другій половині ХХ століття (до початку 1990-х рр.) та етапу творення в Україні національної системи освіти (1991-2005 рр.), – до їх підтвердження фактами. Тобто, на нашу думку, логічніше не підганяти виклад фактологічного матеріалу під наперед виокремлені тенденції, а, навпаки, спочатку аналізувати історичні факти у їх динамічному розвитку і на основі цього формулювати тенденції.

3. Хотілося б у тексті дисертації дізнатися про роль університетів у професійній підготовці викладача вищої школи впродовж досліджуваного часового проміжку, а також отримати відповідь на деякі питання, які стосуються специфіки підготовки викладача іноземної мови до роботи саме у ВНЗ, зокрема: яким чином у змісті

підготовки враховувалися/враховуються особливості педагогічної роботи у вищій школі і з відповідною віковою групою; чи викладалася/викладається методика навчання іноземної мови у вищій школі; чи здійснювалася/здійснюється підготовка майбутніх викладачів до навчання іноземної мови не як загальноосвітнього предмета, а як професійно орієнтованого; чи готувала/готує педагогічна практика викладання іноземної мови до умов роботи у вищій школі, чи обмежувалася лише середньою школою тощо. На жаль, ці аспекти професіоналізму викладача іноземної мови у вищій школі залишилися поза увагою дослідниці.

4. На нашу думку, якщо, відповідно до мети, предмета й завдань дослідження, дисертантка обирає проблему розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови і своє визначення поняття «професіоналізм» буде на виділенні компетентностей, що, за її твердженням, закладають основу професіоналізму, у складі мовленнєвої (комунікативної), методичної, психолого-педагогічної, соціокультурної, інформаційної, то й історико-педагогічну розвідку тенденцій формування професіоналізму варто будувати в напрямі виявлення того, як відбувалося формування саме цих складових. Інакше виходить те, що інколи можемо спостерігати в роботі: порушення стрункості викладу, надмірну увагу до другорядних деталей поряд з недостатнім висвітленням важливих для розглянутої проблеми явищ; заміну поняття професіоналізму описом змісту фахової підготовки.

5. Описаний вище склад компетентностей, що, на думку дисертантки, формують професіоналізм викладача іноземної мови, не містить мовної (лінгвістичної, а не комунікативної) компетентності. Хотілося б довідатися, чому володіння лінгвістичною системою мови, яка буде викладатися фахівцем, не увійшло до чинників його професійності.

6. Вважаємо, що якщо дисертантка обрала історико-педагогічний напрям дослідження і запропонувала свою періодизацію розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови з виділенням трьох періодів (I – 1958-1984 рр.; II – 1985-1991 рр., III – 1991-2005 рр.), то й виклад матеріалу добре було б вести відповідно до цієї періодизації. В роботі ж аналіз історичного матеріалу (Розділи II та III) відбувається за десятиліттями, а не в межах виділених періодів. Це, на нашу думку, ускладнює виявлення динаміки розвитку, причинно-наслідкових зв'язків, домінуючих тенденцій.

Утім зроблені зауваження мають у своїй більшості рекомендаційний характер і не заперечують цінності отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Відтак на підставі вивчення рукопису й автореферату дисертації та з врахуванням достатньої апробації авторкою ідей проведеної нею науково-дослідної роботи вважаємо, що дисертаційне дослідження Шендерук Олени Борисівни за темою «Проблема розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» є самостійним, завершеним, актуальним дослідженням. За своїм науково-теоретичним рівнем, достовірністю змісту, новизною та практичним потенціалом воно відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України про порядок присудження наукових ступенів від 24.07.2013 року № 567, а її авторка заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов та інноваційних
технологій навчання Житомирського державного
університету імені Івана Франка

О.Є. Місечко